

VECHI OBICEIURI JURIDICE ÎN COMUNA ȘANȚ

LIVIU P. MARCU

Comuna Șanț din județul Bistrița-Năsăud, deși relativ mai nouă (1773) față de Rodna vecină (de unde și denumirea de „Rodna Nouă“ pe care a purtat-o o vreme)¹, prezintă interes sub raportul vechilor obiceiuri juridice prin faptul că locuitorii trăind mai izolați, le-au conservat vreme mai îndelungată decît în locurile de unde își au obirșia. În cele ce urmează, ne propunem să prezentăm principalele aspecte ale vechilor practici cu caracter juridic, existente în a doua jumătate a secolului trecut și prima jumătate a secolului nostru, rînduindu-le pentru o mai bună înțelegere după sistemul dreptului modern.²

Ca mod de *organizare*, comuna Șanț era împărțită în trecut pe grupe mari de rude: „Erau neamuri mari în bătrîni, de le zicea Cote-nii, Natariș — de unde și dealul Natarișilor — apoi Olărenii care se numeau mai înainte Flămeni, Iuganii care aveau pămîntul Iuganilor, Grăpcinarii de la Grapini, Domidenii cu ulița Domidenilor (fig. 1). Mai încolo, erau locuri cu sălcii și le-au împărțit oamenii ca să le semene și să fie a lor pentru case. La locul acela îi zice: «Pre soarte»“. (Inf. I. C., 82 ani, pensionar³, 1972). (Pl. I).

Conducerea satului o avea „primarele“, ales dintre cei mai destoinici din sat: „Mai mare în sat era primarele, de-l alegeau la doi

1 Cf. P. Grapini, *Monografia comunei Rodna-Nouă*, Bistrița, 1903. Vezi și R. Cressin. *Monografia comunei Șanț. Materiale privitoare la statistica demografică și economică a comunei*, în „Sociologie românească“, an I (1936), nr. 5, p. 15 urm.

2 Pe lângă vechea anchetă efectuată de sociologi înainte de război, studiul nostru are la bază ancheta efectuată în această comună la începutul anului 1972 pe baza unui chestionar. Mulțumim și pe această cale Consiliului popular al comunei Șanț și tuturor persoanelor care ne-au sprijinit în culegerea de informații.

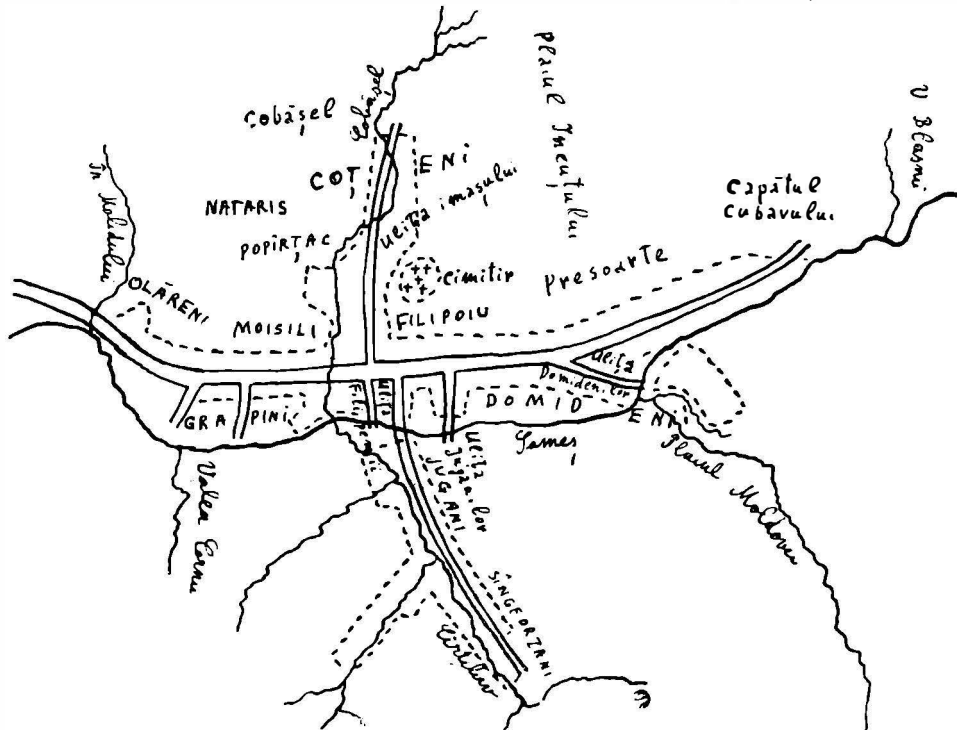
3 Pentru aspectele generale ale problemei, vezi H. H. Stahl, *Contribuții la studiul satelor devădmașe românești*, vol. I., Buc. 1958; idem *Les anciennes communautés villageoises roumaines*, Buc., Paris, 1969.

Fig. 1 Vedere de pe ulița Domidenilor din Șanț, 1972.

ani, din cei mai vrednici. A fost unul mai de ispravă care a rămas primare douăzeci de ani". (Inf. C. C., 75 ani, muzicant, 1972)⁴.

Adunarea întregului sat avea loc la anumite ocazii, de regulă la sf. Gheorghe, cind făceau planul la stână, unde să așeze oile, alegeau păstori, la

Pl. I. — Impărțirea satului Șanț pe neamuri, prima jumătate a secolului XX.

⁴ În legătură cu strădania rudarilor de a avea un conducător în comună, vezi A. Boia, *Integrarea țiganilor din Șanț (Năsăud) în comunitatea românească a satului în „Sociologie românească”, an III (1938), nr. 7—9, p. 363.*

pă de sex feminin este remarcat și de acești cercetători. Cf. și M. Domidei *Curun*, în „Familia”, an VII (1871), p. 248 urm.

oi, la vaci. Pentru oi, hotărau primarul și stînașii, care aveau mai multe oi" (Inf. I. C., 82 ani, pensionar, 1972). La adunare nu luau parte decît bărbații, femeile nu erau permise. Tinerii nu puteau participa decît după ce s-au însurat⁵. Duminica, după slujba de la biserică, se adunau iarăși oamenii din sat și se făceau diferite comunicări: „Se dădea la parade, la porunci”.

Pe paznici — „ardăi de țarină” — îi alegea de asemenea obștea satului pentru un an: („Paznicii) erau patru la număr. Ce prindeau de la oameni țineau la ei” (Inf. I. C., 82 ani, pensionar, 1972). Ca plată pentru serviciul pe care-l făceau, primeau o sumă în raport cu despăgubirile plătite de vinovat păgubașului: „De prindeau o vită că făcea stricăciune la holdă, o duceau la ocol și venea păgubașul și cel vinovat și se împăcau, dădea o parte din bani paznicului, lua și el cam a zecea parte. Dar dacă era fin, nu lua de la nașul că-i era rușine. (Inf. I. C., pensionar, 82 ani, 1972).

Paza în sat era asigurată de către paznici („patrulă”) anume angajați pe trei-patru ani. Ei anunțau focul. Semnalele se dădeau din turnul bisericii sau cu goarna.

Prezența grupelor de vîrstă și sex era bine marcată la Șanț. La sărbătorile de iarnă, lînerii făceau jocuri, umblau cu colinda, cu plugușorul, se asociau după prietenie: „Nu umblau cu măști. Făceau serbări numite «bere», se întovărășeau mai mulți tineri”. (Inf. I. C., 82 ani, pensionar, 1972); „Erau patru feciori care se îngrijeau de bere, aduceau aici muzicanți și puneau taxă pe feciori”. (Inf. C. C., 75 ani, muzicant, 1972)⁶.

Fig. 2. — Procesiunea fetelor aducînd „cununa” în satul Șanț; 1935 (foto H. H. Stahl).

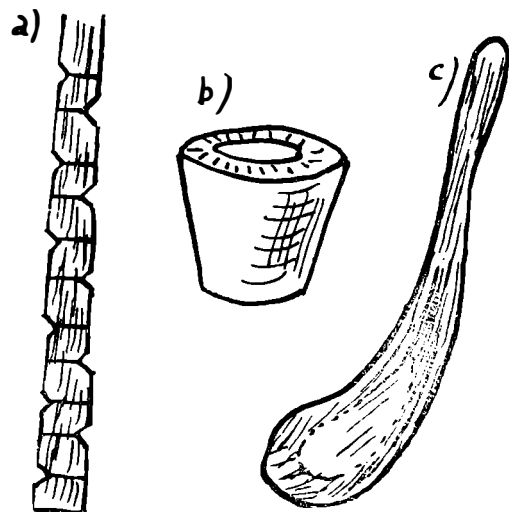
Grupa fetelor se manifesta în special cu ocazia serbării „cununei”.⁷ Cînd se făcea secerișul în vară, fetele alegeau dintre ele pe două care să aducă cununa de spițe în sat. Obiceiul este semnalat din vechime: „(Inf. A. P. 1963). Îi modia din bătrîni. Fac care le e mai dragă pe trecerea. Cîtu-i de mindru cînd vin și aduc vestea că-s strînse holdele. E o cinste la plugarul care are holdele

⁵ Pentru aspectele generale ale problemei, vezi H. H. Stahl, op. cit. Vezi și P. P. Panaitescu, *Obștea țărănească în Țara Românească și Moldova. Orînduirea feudală*, Buc. 1964.

⁶ Pentru aspectele din trecut, vezi Stanciu Stoian *Procesul educativ în satul Șanț-Năsăud*; în „Sociologie românească”, an. V (1943) nr. 1—6 p. 76. Vezi și Tr. Gherman, *Tovărășiile de Crăciun ale feciorilor români din Ardeal*, în „Anuarul arhivei de folclor”, București 1939; nr. 4 7. Cf. S. Stoian, *art. cit.*, p. 77.

culese și e cinstea și a plugăriței care ciuruieste sămînța⁸. (Fig. 2).

Ca unități de măsură, se foloseau pentru lungime „cotul“, pentru lățime și grosime, „palma“, pentru terenuri, „stînjenu“ care aici avea 2 m, iar pentru capacitate „cupa“ care avea 2 l și mierța care însuma 20 cupe. Pentru măsurarea laptelui, se folosea „cupa“ și „carimbul“, o bucată de lemn

Pl. II. — Unități de măsură: a) Carimb pentru măsurat laptele; b) cupă; c) cioi (Muzeul școlar Șanț).

crestată⁹. Timpul se măsura după soare: „Amiază, soarele de un stîjnen de deal“. (Inf. I. C. 82 ani, pensionar, 1972) (pl. II).

În ce privește *statutul personal*, oamenii erau desemnați prin nume și pronume, la care se adaugă și porecla („ciufuleală“). Numele de botez era dat la băieți după tată, dar mai ales după bunic, la fete după mamă, dar și după bunică. Numele nu se schimba în nici o împrejurare. Femeia, după căsătorie, lua numele și prenumele soțului: „Maria lui Ion Pop“. Cînd femeia rămînea văduvă, copiii luau numele ei, fi-

indcă ea i-a crescut: „Constantin a Paraschivăi“.

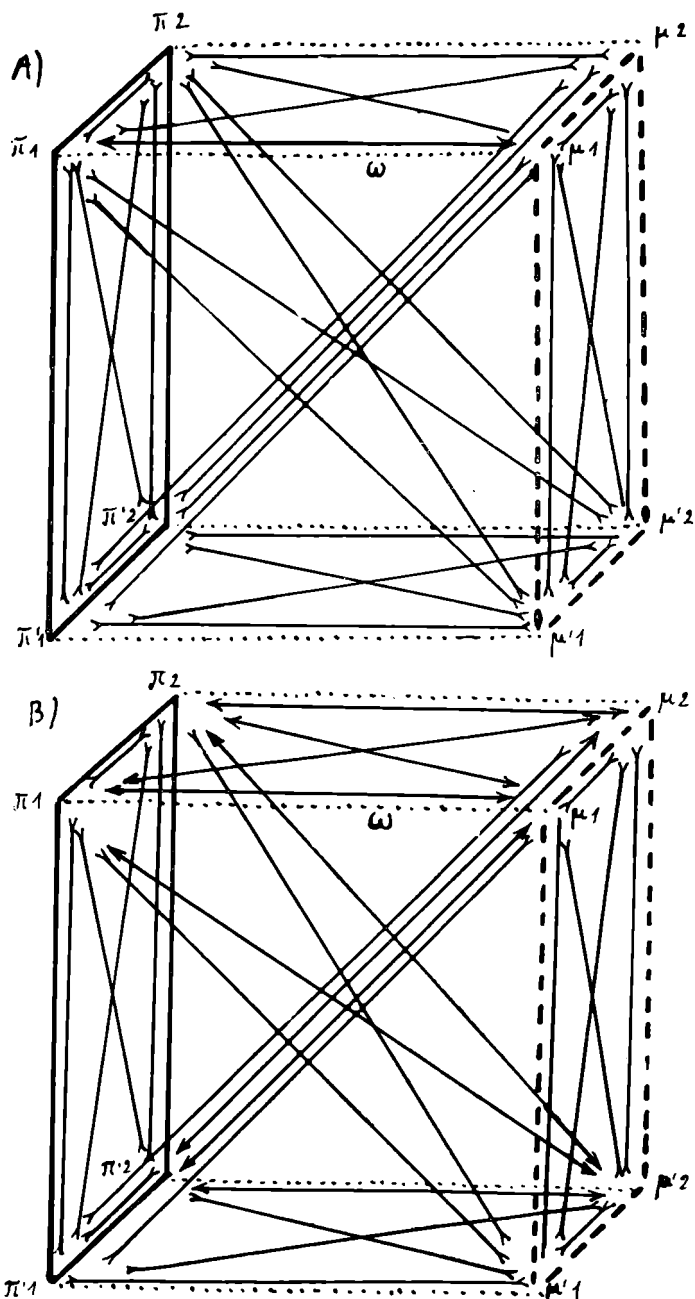
Semne exterioare marcau statutul personal, în special la femei, fetele purtînd părul împletit pe spate, femeile măritate făcîndu-și coc: „După nuntă, purtau părul cosiță, nu pe spate. Fetele umblau cu coadă“. (Inf. Z. V., 64 ani, casnică, 1972).

Rudenia era de sînge, prin alianță și spirituală. Instituția nașiei era bine reprezentată la Șanț, creînd între fin și naș o serie de obligații reciproce și chiar un patronat: „Finul primea de la naș o oaie și un miel și trebuia să-l recunoască de naș, să-l ajute la nevoie. Finul săruta mina la naș, nașul îi împăca pe fini“. (Inf. C. C., 75 ani, muzicant, 1972)¹⁰.

⁸ C. Brăiloiu, I. Cocișu Șt. Cristescu, V. Sasu H. H. Stahl, *Cununa în satul Șanț în „Sociologie românească“, an I (1936), nr. 2, p. 11. Caracterul de ritual exercitat de o grupă de sex feminin este remarcat și de acești cercetători. Cf. și M. Domidei Cununa, în „Familia“, an VII (1871), p. 284 urm.*

⁹ Cf. R. Vuia *Tipuri de păstorit la români*; Buc. 1964.

¹⁰ Faptul apărea mai vizibil la rudari. Cf. A. Boia, *art. cit.*, p. 363. Pentru problema patronajului la societățile mai puțin evoluate, cf. J. Campbell, *Honour Family and Patronage, A Study of Institutions and Moral Values in a Greek Mountain Community*, Oxford, 1964.

Pl. III. — Model geometric al raportului dintre căsătorie și rudenie :

π — linia paternă; μ — linia maternă; ω — raport conjugal;

$\langle \rangle$ — căsătorie posibilă; $\rangle \langle$ — căsătorie imposibilă

Un interesant obicei juridic era răscumpărarea finului de la naș de către părinți, dovadă a puterii rudeniei spirituale : „Inf. C.I., 1936). Copilul trebuie răscumpărat, că altfel nu e al mamei, e al nănașei. Și dacă se întâmplă de moare nerăscumpărat, nu se roagă pentru mamă, se roagă pentru nănaș. Ca să-l răscumperi, duci doi colaci mari, un ștergar frumos sau altceva, o cupă de vinars. O seamă mai duc și plăcinte — cei bogăți. Nănașii încă mai fac o țiră de masă ca să petreacă. Și dacă mere la nănașe, pune colacii pe masă și spune : Să fie cu voie bună, cu aiste vreau să răscumpăr copilul“¹¹.

Nașul de la botez era de obicei și nașul de cununie. Înainte era un singur naș la cununie, însă de la război încoace se pun mai mulți nași, chiar zece, ca să contribuie la cheltuiala nunții.

Solidaritatea între rude era puternică, manifestându-se în timpul vieții prin ajutor reciproc, iar după moarte prin dorința de a fi înmormântat alături de rude. Locurile de la cimitir erau grupate pe neamuri : „La cimitir (locurile) și le-au curățat pe neamuri“. (Inf. C. C., 75 ani, muzicant, 1972). Fig. 3.

În privința raportului dintre rudenie și căsătorie, se mergea cu interdicția pînă la gradul patru inclusiv, adică pînă la veri buni („veri dulci“), în aceste cazuri căsătoria putîndu-se face doar cu dispensă. Instituția „șogoratului“ — căsătoria dintre cumnați, doi frați și două surori, cumnatul necăsătorit cu cumnata rămasă văduvă, cumnatul văduv cu cumnata nemăritată — era rău privită în trecut în comuna Șanț¹². În ultimii ani, se cunosc cîteva cazuri de astfel de căsătorii : „Poale să ia și pe cumnată, îi cunună popa“. (Inf. Z. V., 64 ani, casnică, 1972). (pl. III).

Familia în comuna Șanț avea o structură simplă, de „familie lăstar“ (*famille souche*), fapt care și-a pus amprenta și asupra terminologiei de rudenie. Unchii materni și paterni poartă aceeași denumire, ca și nepoții de frați și de copii. Se remarcă predominarea termenilor, de

Fig. 3. — Loc de înmormintare pentru neamul Coteștilor, cimitirul din Șanț, 1972.

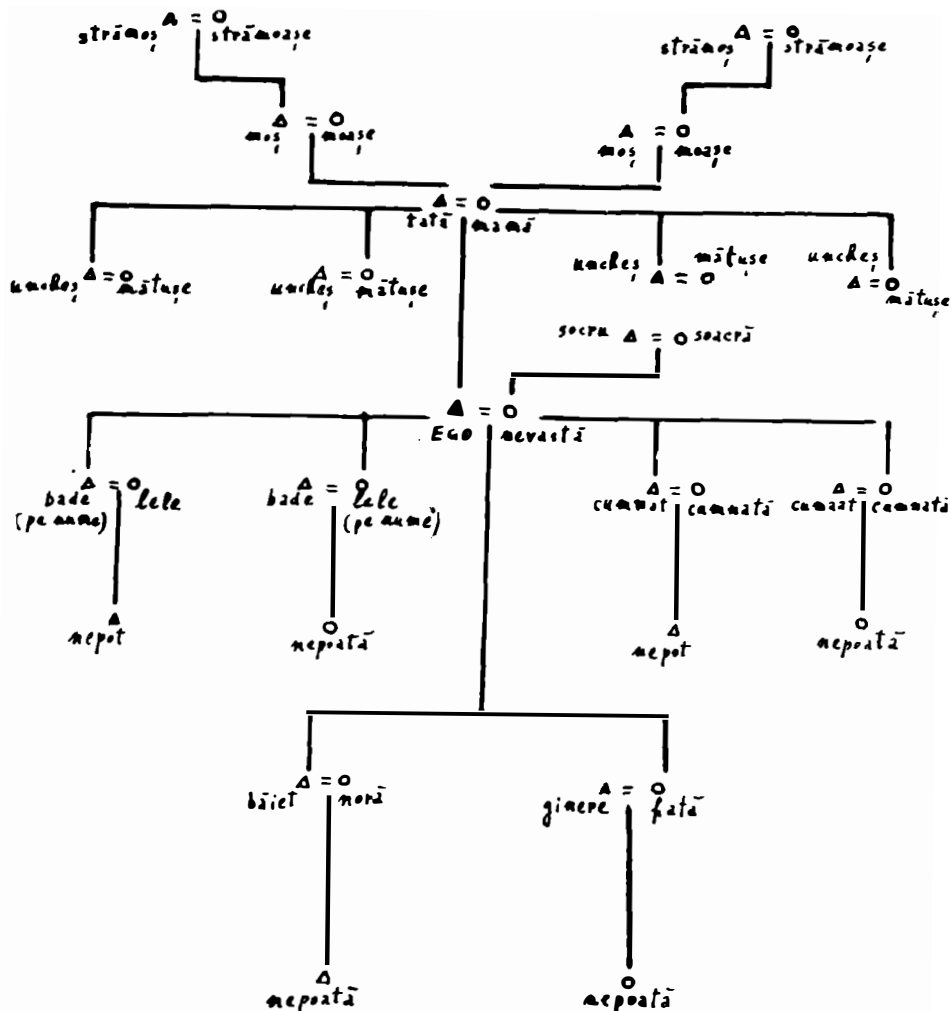
¹¹ S. Stoian, *art. cit.*, p. 66.

¹² Cf. sensul de ocară atribuit cuvîntului „șogor“ în comună; fiind folosit atunci cînd doi tineri au legături cu aceeași fată.

rudenie latini, ca şi folosirea cuvintelor „moş“ şi „moaşă“ pentru ascendenţii mai îndepărtaţi. (pl. IV).

Căsătoria se făcea la băieţi după armată, la circa 24 ani, la fete pe la 17—18 ani, uneori şi înainte de împlinirea majoratului, fapt ce a necesitat în anii trecuţi citeva cazuri de obţinere de dispensă¹³.

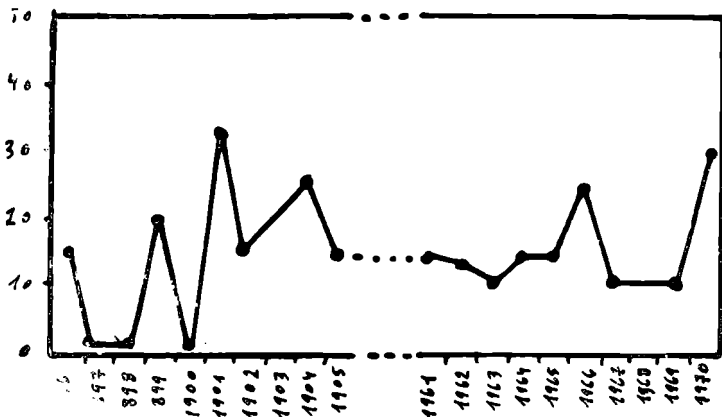
La horă, fetele nu ieşeau în ordinea vârstei şi se puteau mărita

Pl. IV. — Schema terminologiei de rudenie folosită în comuna Şanţ.

¹³ O satiră în versuri semnala recent: „Fetele de pe la Şanţ se grăbesc la măritat să le dea însă pace să-şi termine zece clase”.

și cea mică înainte celei mari. Totuși se vorbea de rău în cazurile în care „se lua pedinainte“. De obicei mirele era *mai în vîrstă* decît mireasa, deoarece „femeia trebuie să asculte“, însă erau numeroase cazurile cînd mireasa era mai în vîrstă: „Se zicea că dacă e mai în vîrstă e mai cu minte, a mai tînără e mai bolîndă“. (Inf. Z. V., 64 ani, casnică, 1972)¹⁴. (pl. V).

Pl. V. — Evoluția cazurilor în care vîrsta miresei este mai mare sau egală cu a mirelui la sfîrșitul sec. XIX și în deceniul șapte al secolului XX (în procente față de totalul căsătoriilor).

Situația se datorește, credem — ca și obiceiul „cununei“ — prezenței în această localitate de munte a unei populații care practica agricultura rudimentară, populație venită din alte părți și care a adus aceste obiceiuri odată cu ocupația respectivă ce și-a pus amprenta și asupra vieții de familie¹⁵.

Alegerea fetei o făcea feciorul, din care cauză fetele de obicei

14 Ancheta din 1935 prezintă următoarea repartizare a bărbaților și femeilor după vîrsta în momentul căsătoriei :

Vîrsta	Bărbați (%)	Vîrsta	Femei (%)
18—21	7,7	15—16	2,2
22—25	10,6	17—18	10,2
24—26	37,2	19—26	61,2
27—30	21,6	27—30	9,5
31—40	31,2	31—40	10,0
41—50	5,2	41—50	4,5
peste 50	4,5	peste 50	2,4

(R. Cressin, *Monografia comunei Șanț. Mișcarea populației*, în „Sociologie românească“ an I (1936), nr. 6, p. 23). Concluzia la care ajunge acest autor este că „pentru bărbații care se căsătoresc la vîrsta de 20 și 30 ani — adică pentru majoritatea covîrșitoare a bărbaților — vîrsta femeii în mijlociu rămîne neschimbată — aproape 23 ani — ceea ce înseamnă că bărbații în general acordă mai puțină însemnătate vîrstei femeii pe care o iau în căsătorie“. (*Ibidem*, p. 13—14).

15 Cf. L. P. Marcu, *Structures familiales en Roumanie à l'époque contemporaine et la processus de leur généralisation typique*, în „Revue roumaine des sciences sociales“, Serie de sciences sociologique, tom XIII (1969), p. 107. Compoziția eterogenă a populației din Șanț a fost stabilită de altfel și de cercetarea antropologică efectuată în deceniul patru al secolului nostru. Cf. „Sociologia românească“, an I (1936), nr. 10, p. 12—16.

nu se furau. În ceremonia nunții apare însă și o formă simulată de *furt a miresei*, ceea ce indică o existență reală a practicii într-o epocă mai îndepărtată¹⁶. Părinții discutau între ei, „se mogorogeau ei unii cu alții“. La țigani, unde logodna adesea se făcea de mici, cuvîntul părinților era hotărîtor.

La Șanț nu era obiceiul ca să trăiască fetele cu feciorii înainte de căsătorie, ca în Maramureș. Totuși există cazuri de copii născuți din legături nelegitime („spuri“)¹⁶.

Sersul vechi al căsătoriei, legătura dintre neamuri, se păstrează în obiceiul de a se face la nuntă două steaguri, unul pentru mire și altul pentru mireasă. Semnificația inițială a practicii s-a pierdut astăzi, în vechime regula fiind — ca și în Maramureș — ca atunci cînd tinerii erau din grupe de neam diferite să vină fiecare cu steagul lui pentru a marca astfel alianța ce se realiza prin căsătorie¹⁷ (fig. 4).

La *logodnă* („tocmeală“) se făcea o petrecere între cuscii, băiatul aducînd băutura

și fata preparînd mîncarea. Atunci avea loc obiceiul ce aminteste de vechea practică a răpirii miresei: Fata se îmbrăca mireasă și se ascundea în altă parte, iar o altă fată mai urîtă se prezenta băiatului. El o refuza, apoi venea o a doua, o refuză și pe aceea și numai după aceea găsea și pe mireasa ascunsă¹⁸.

Fig. 4. — Două steaguri pregătite pentru nuntă, Șanț, 1972.

La rudari, este încă vie practica ca părinții băiatului să aducă la logodnă o ploscă sau o sticlă cu rachiu și fata să să fie poftită să guste. Dacă spune că-i place vinarsul, înseamnă că este de acord cu căsătoria, dacă refuză să bea sau spune că nu-i place rachiul, flăcăul trebuie să se retragă: „Dacă fata nu

16 Cf. H. H. Stahl, *Al treilea film documentar al Institutului Social Român. Sotul Șanț*, în „Sociologie românească“, an I (1936), nr. 2, p. 31. După o statistică nașterile nelegitime au evoluat astfel: 1801—1850: 6‰; 1851—1900: 6‰; 1901—1910: 5‰; 1911—1920: 8‰; 1921—1930: 9‰; 1931—1936: 8‰; cf. Cressin, *art. cit.*, în *Sociologie românească*, an I (1936), nr. 6, p. 9).

17 Înțelegerile dintre familii în legătură cu căsătoria, credem că și-a găsit ecoul și într-un vechi descîntec din Șanț cules de S. Stoian (*art. cit.*, p. 69).

18 Cf. R. O. Maier, *Deux coutumes nuptiales d'aspect social chez les Roumains de Transilvanie (région Cluj)*, în *VI-e Congrès International des sciences anthropologiques et ethnographiques*, tom II, Paris, 1964 p. 237—239 Vezi și St. Buzilă, *Nunta la tărânu român din jurul Născudului*, în „Tribuna“, an VII (1890), p. 789 urm.

vrea, se strică logodna". (Inf. I. V., 42 ani, casnică, 1972). Logodna se face împreunînd mîinile celor doi și turnînd peste ele rachiul¹⁹.

Între logodnă și nuntă trecea cam o lună. Ca daruri de nuntă se dădeau cite o cămașă iar părinților fetei și la socrii mari, nu li se dădea nimic. Salba era pregătită pentru mireasă de către părinții ei și se păstra din mamă în față pentru a fi dată apoi la urmași (fig. 5).

Fig. 5. — Femeie din Șanț cu salbă. Șanț, 1935 (foto H.H. Stahl).

fel grave consecințe.

La rudari, tinerii neavînd totdeauna posibilitatea materială de a face nunta la biserică și la starea civilă, se mulțumeau numai cu „cununia” după obiceiul țigănesc, care-i lega valabil în fața comunității lor, deși în sat erau considerați ca trăind în concubinaj²¹.

În trecut, căsătoriile se făceau mai cu seamă la sfîrșitul și începutul iernii, evitîndu-se lunile de post²². În ultimele decenii diferența

Averea se împărțea de obicei la căsătorie, părinții oprindu-și o parte egală cu a unui copil. Din această cauză, localnicii spuneau că „zestrea se dă atît la față, cit și la băiat. Deosebirea era că la față se dădeau lucruri de gospodărie, vacă, etc., în timp ce la băiat se dădeau unelte de muncă, boi etc.”²⁰

Zestrea fetei era proprietatea ambilor soți, neputînd-o înstrăina unul fără celălalt. În caz că se vindea averea din comună, atunci cînd soții se mutau în altă parte, bunurile cumpărate cu banii dobîndiți astfel erau trecute în proporție de jumătate și pe numele soției.

Nunta era și pentru locuitorii din Șanț mai puțin o taină religioasă, cit o ceremonie menită să lege pe tineri în fata comunității satești. De aici obiceiul cunoscut și în alte locuri, de a pune pe tineri să-și jure unul altuia credința. Nesocotirea cuvîntului dat atrăgea ast-

19 Cf. și Ph. Marne, *La notion de famille chez les Tziganes Kaldérasa*, în „Etudes tziganes” an XIII (1967), nr. 2, p. 14—15.

20 În vechime, zestrea nu era considerată nici la Șanț un element hotărîtor în încheierea căsătoriei, fapt care își găsește răsunet și în folclor. Cf. I. Cazan, *Strigături din Șanț*, în „Sociologie românească”, an I (1936), nr. 7—9, p. 81. Cu privire la modul în care poporul privește zestrea, cf. și I. Peretz, *Curs de istoria dreptului român*, vol. II, partea I, ed. a II-a, Buc., 1928, p. 30.

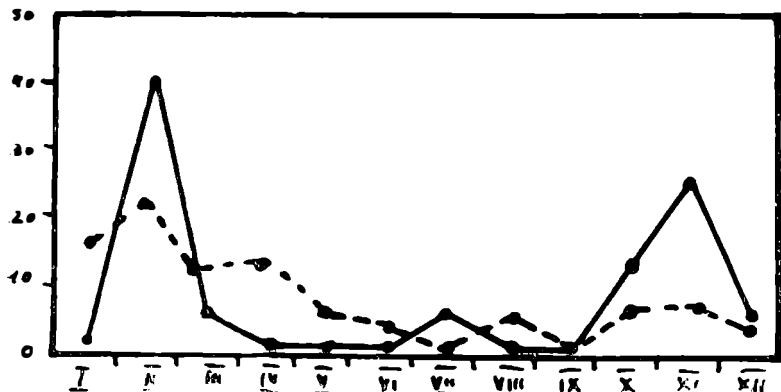
21 Cf. A. Boia, *art. cit.*, p. 361.

22 O statistică efectuată în anul 1935 arată că „lunile anterioare postului mare prezintă perioada principală pentru căsătorii care își menține importanța neschimbată pe timpul considerat. A doua perioadă a contractării căsătoriilor a fost mai înainte în luna noiembrie; cu timpul însă această perioadă în parte și-a pierdut însemnătatea și numai în ultimele perioade decinale prezintă o oarecare revenire”. (R. Cressin, *Monografia comunei Șanț: Mișcarea populației*, în „Sociologie românească”, an I (1936), nr. 6, p. 12).

dintre luni a început să se reducă, odată cu procesul de modernizare a comunei (pl. VI).

Un obicei pitoresc îl constituie anunțarea nunții nu numai de către flăcăi, ci și de către fete (*druste*).

Caracterul *patrilocal* al căsătoriei se vedește în mutarea soției la casa soțului, „aducerea miresei” constituind un moment impresionant în ceremonialul de nuntă²³. Mutarea ginerelui în casa soției constituie o excepție și e rău văzută, în acest caz flăcăul fiind considerat „mă-

Pl. VI. — Lunile de contractare a căsătoriei. comparativ anul 1896-1971.

ritat”: „E însurat numai cel ce-și aduce nevasta la el”. (Inf. V. I. 32 ani. muncitor, 1972). De asemenea, cu ocazia nunții mirele trebuie să-și arate destoinicia trăgând cu arma într-o oală pusă într-un par²⁴.

După căsătorie, tinerii plecau la casa lor, cu părinții rămânând de regulă copilul cel mai mic care moștenea și locuința părintească²⁵. Sistemul acesta, propriu familiei patriarhale²⁶, este puternic nu numai la românii din Șanț, ci și la rudari. În caz că tinerii căsătoriți nu reușeau să-și facă casă proprie, iau cu chirie însă nu rămân cu părinții²⁷. (fig. 6).

În casă, bărbatul era *mai mare*, „fiindcă el era mai cu deplină judecată. Dar lucrau și împreună. Bărbatul ținea punghă”. (Inf. I. C.

²³ Cf. H. H. Stahl, *art. cit.*, p. 31.

²⁴ *Ibidem*.

²⁵ Cf. St. Stoian, *art. cit.*, p. 73—74.

²⁶ Cf. L. P. Marcu, *art. cit.*, p. 103

²⁷ După cum remarcă și vechea anchetă sociologică „se observă o oarecare independență între familii. De îndată ce doi tineri se căsătoresc, părăsesc casa părintească (excepție când rămân să moștenească părinții. Dacă părinții lasă casa ca moștenire la doi fii căsătoriți (la două familii deci), aceștia despart tinda în două părți, printr-un perete de lemn sau de zid, dând naștere, cum vom vedea mai departe, unui nou fel de casă. Așa încât, casa are rareori camere multe din cauza numărului mare al membrilor familiei” (I. Petrescu-Burluiu *Tipurile de casă din comuna Șanț-Năsăud*, în „Sociologie românească”, an III (1938), nr. 1—3, p. 40).

82 ani, pensionar, 1972). Pe stradă, mergeau împreună însă bărbatul intra cel dintâi în casă sau biserică.

În vechime se obișnuiau copii mulți, 7—8: „Se bucurau mai mult de feciori, că erau mai de ajutor”. (Inf. I.C., 82 ani, pensionar, 1972). După primul război mondial, se constată o reducere a natalității²⁶. (Pl. VII). Când nu aveau copii, lua de suflet, de la o rudă mai săracă și cu copii mulți.

Divorțul era rar în trecut, cei care ajungeau la despărțenie se zicea despre ei că „au viața stricată”. Văduva, dacă avea copii, rămânea

Fig. 6. — Plecarea miresei la casa mirelui la rudari, Șanț, 1972.

Pl. VII — Evoluția natalității la sfârșitul sec. XIX și în deceniul șapte al sec. XX (în raport cu numărul căsătoriilor).

²⁶ După o statistică, evoluția natalității în trecut a fost următoarea: 1791—1800: 47‰; 1801—1810: 28‰; 1811—1820: 41‰; 1821—1830: 48‰; 1831—1840: 37‰; 1841—1850: 36‰; 1851—1860: 46‰; 1891—1900: 35‰; 1901—1910: 44‰; 1911—1920: 28‰; 1921—1930: 32‰; (R. Cressin, *art. cit.*, în *Sociologie românească*, an I (1933), nr. 5, p. 21). Scăderea natalității a fost conștientă, mijloacele materiale nepermițând locuitorilor să aibă mulți copii. (Cotul Nistor, *Despre secretul din comuna Șanț*, (*Limitarea nașterilor*), în „Sociologie românească”, an III (1938), nr. 4—6, p. 224—225). Explicația este plauzibilă având în vedere că la mijlocul secolului trecut revena de cap de familie 15 jugărie, iar după primul război mondial doar 4 jugăre și 800 st (J. Jivan, *art. cit.*, p. 349—350). Vezi și S. Stojan, *art. cit.*, p. 64). O dovadă în plus a acestui fapt este că în trecut natalitatea era mai slabă la familiile sărace față de cele mai înstărite:

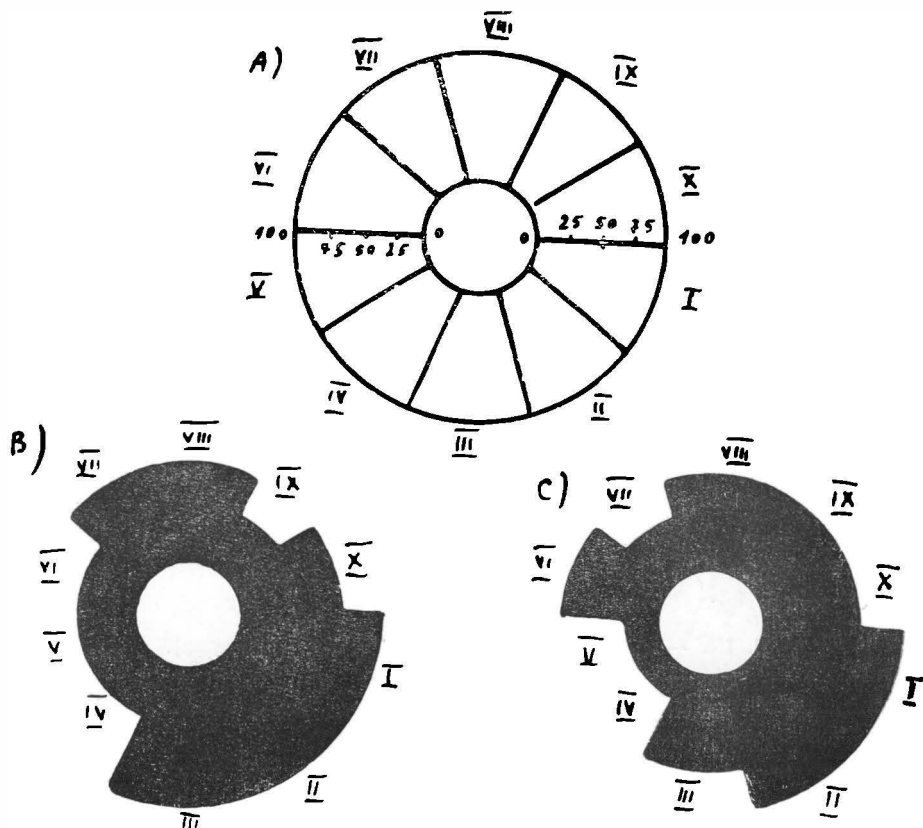
0—1 iug.	1—10 iug.	peste 10 iug.
3.8 copii	4.2 copii	4.5 copii

(R. Cressin, *Monografia comunei Șanț*, *Familia*, în „Sociologie românească”, an I (1936), nr. 7—9, p. 60).

de regulă în casa bărbatului, dacă nu avea copii pleca la casa părinților ei și se recăsătorea²⁹. (pl. VIII).

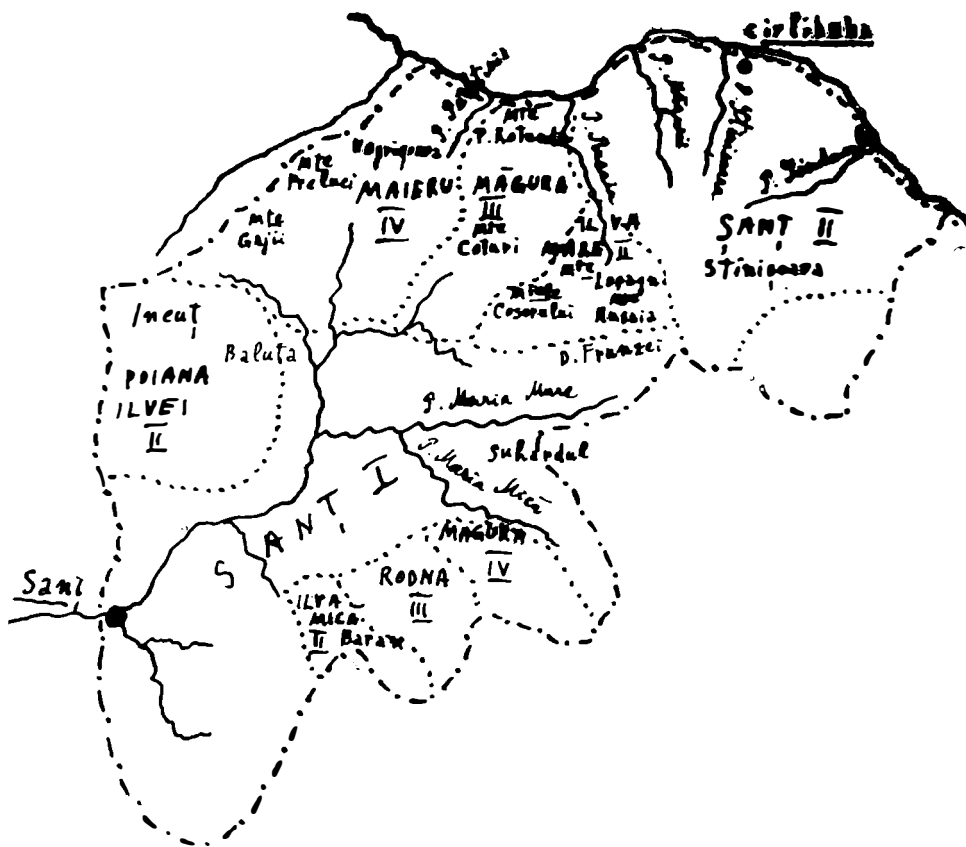
Bunurile se împărțeau în mobile și imobile: „Cele nemișcătoare sînt pămîntul, cele mișcătoare vitele. (Inf. C. C., 75 ani, muzicant, 1972).

Spiritele bune sau rele stăpînesc și ele bunuri: „Duhul cel rău este crîșmă, la mori părăsite, mițe și altele. Am văzut și eu o pară de

Pl. VIII. — Diagrama polară a funcțiilor familiei în comuna Șanț, comparativ deceniul șapte al sec. XX — (I — funcția biologică; II — funcția democratică; III — funcția economică; IV — funcția politică; V — funcția juridică; VI — funcția etică; VII — funcția religioasă; VIII — funcția educativă; IX — funcția psihologică individuală; X — funcția psihologică colectivă).

²⁹ După cum remarcă și vechea anchetă sociologică, „numărul văduvelor este mai mult decît dublu comparativ cu acel al văduvilor, fapt care se explică prin recăsătoriile mai frecvente a văduvilor precum și prin defernța de vîrstă dintre soți, femeile fiind în majoritatea cazurilor mai tinere (Găsim că femeile se recăsătoresc de la 16 ani în sus. în timp ce bărbații se căsătoresc în general după 20 ani)“ (R. Cressin, *art. cit.*, în „Sociologie românească“, an I (1936) nr. 5, p. 19).

Pl. IX. — Domeniile comunei Șanț (după V. Precup).

foc umblînd". (Inf. I. C., 82 ani, pensionar, 1972). Se vorbea și de „fata pădurii” sau de „vilfa pădurii”³⁰.

Uneori spiritele rele puteau aduce diferite nenorociri asupra unei case — moartea în condiții neobișnuite a unui membru al familiei etc. — și pentru a fi îndepărtate se făcea în curtea casei o troiță. Pentru paza casei, cînd plecau stăpînii, se punea în ușa o mătură sau cociorba de jăratec care reprezentau spiritele favorabile casei. Sensul magic primordial s-a pierdut astăzi, considerîndu-se procedeul doar ca un semn „că stăpînii nu-s acasă”. La rudari, și copilul nou născut era păzit în acest fel: „Pun și mătura ori cleștele de la sobă lingă copilul mic. Zic să-l ferească de rău”. (Inf. I. V., 42 ani, casnică, 1972)³¹.

³⁰ Vezi mai sus, nota 21.

³¹ Cf. și descintelele făcute la ușă și prag, ca locuri aflate în stăpînirea spiritelor (S. Stoian, *art. cit.*, p. 66). Vezi și G. Bichigean, și I. Tomuța, *Bocete și descintece din ținutul Năsăudului*, Bistrița, 1938.

Comorile pierdute și negăsite erau considerate „ca fiind ale necuratului“: „Mai cu seamă cele care se puneau cu afurisenie, pe aceea zăcea dracul. Și eu am văzut o comoară arzind de Sin George; Ardea rugina de pe galbeni. Așa se întâmplă tot la 7 ani“. (Inf. I. C., 82 ani, pensionar, 1972).

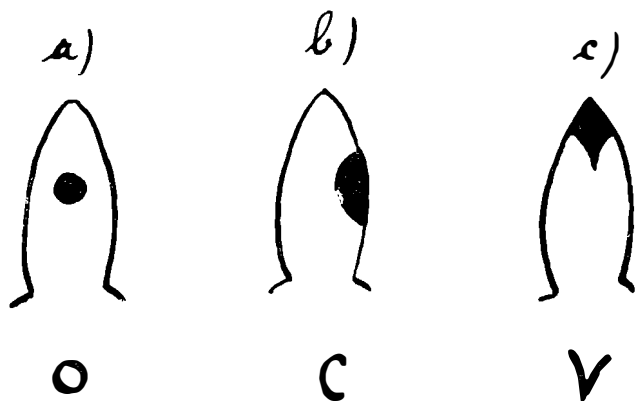
Proprietatea devălmașe a satului s-a păstrat asupra „munților grănicerești“³², în timp ce terenurile defrișate — „lazuri“ — puține la număr, au ajuns de timpuriu în *proprietate privată*. Pământul agricol fiind puțin, nu se practica sistemul de asolamente bianuale, islazul fiind unul singur pe cursul superior al Cobășelului³³. (pl. IX).

Locurile de pășune la munte erau folosite *prin rotație*, utilizându-se inițial sistemul *tragerii la sorți*. Partea din sat denumită „Pre soarte“ amintește de practica repartizării terenurilor prin tragere la sorți, aplicată și la distribuirea locului mlăștinios din partea de răsărit a satului, pe familii, pentru a fi „lăzuit“ și folosit pentru casă.

La *hotare* („mejde“ se punea ca semn un arbore, o piatră, sau se făcea un șanț cu ridicătură („răzvor“).

La vitele mici se punea la ureche *semne* după familie: „Gaură, pișcătură, furcuță ș.a. Cele mari erau însemnate cu fierul roșu la corn ori la copită“. (Inf. I.C., 82 ani, pensionar, 1972) (Pl. X).

Cel ce *culegea fructe* din loc străin să le mănince era considerat hoț. În ceea ce privește crengile arborilor ce trec la vecin, ele „sînt ale vecinului pentru că umbresc proprietatea sa. El putea să le lase

Pl. X. — Semne folosite pentru însemnarea vitelor : a) gaură ; b) pișcătură; c) furcuță-

32 Aceste proprietăți erau, așa cum le-au stabilit înregistrările cadastrale de după primul război mondial, următoarele : Mte Ineuțul, Mt Dealul Frunzei, P. Zinei, P. Munte Zîmbroaia. Poieniță pe Dealul Frunzei. Poieniță la izvorul pâr. Poieni (Cîrțibav). 12 junci pe Sόμεș, 11 junci pe pâr. Măria Mare (luncă), Mte Stănișoara, în total 1.098 ha și 7407 m.p. Cf. *Tabloul general al pășunilor celor 44 comune grănicerești din județul Năsăud*, Bistrița, 1933, p. XVIII—XIX.

33 Cf. D. Ticulescu, *Cîteva date despre exploatațiunile agricole din Șanț*, „în Sociologie românească“, an I (1936), nr. 10 p. 17—28 Vezi și I. Jivan, *Evoluția proprietăților din comuna Șanț*, *ibid.*, an III (1938), nr. 7—9, p. 348—351.

să facă umbră pământului său sau putea pune pe cel cu pomul să le taie“. (Inf. I. C., 82 ani, pensionar, 1972).

Cînd stăpînul nu voia să lase să se pască pe locul lui „făcea un semn, punea o prăjină cu frunze în vîrf, semn că e oprit pășunatul“ (Inf. I.C., 82 ani, pensionar, 1972r).

În ce privește *sucesiunea*, averea se împărțea egal între băieți și fete. Cel care îngrijea de bătrîni lua o parte mai mare: „Care era în casă și îngrijea de bătrîni avea partea cea mai mare“. (Inf. I. C., 82 ani, pensionar, 1972). Soția moștenea o pătrime din averea soțului — în afară de zestrea ei — dacă nu avea copii, după sistemul „cvertaliciiei“³⁴, aplicat și în regiunile grănicerești, iar dacă avea copii lua toată averea (pl. XI).

În ce privește *obligațiile*, invoieliile se făceau cu stînașii după cantitatea de lapte dată de o oaie și măsurată cu carimbul: „La vînzarea mare (14 septembrie), se făcea socoteala cu stînașii și se dădea o oaie mică (mioară) pentru zece oi, o oaie mare pentru 20 de oi și două oi și bani pentru 30 de oi sau mai mult“ (Inf. I.C., 82 ani, pensionar, 1972)³⁵.

Dacă un animal era sfîșiat de fiare, „păcurariul“ trebuie să aducă un semn, de obicei o ureche, drept dovadă și atunci nu era răspunzător, altfel trebuia să plătească animalul: „Dacă avea semn că a pierit, rămînea păgubaș stăpînul, dacă nu, plătea oaia“ (Inf, C.C., 75 ani muzicant 1972)³⁶.

Pentru lucrurile de *vînzare* nu se puneau semne la poartă și nici nu se expunea obiectul, ci se făcea vestire în sat „la parade“, duminică, după terminarea slujbei la biserică.

Dreptul de *preemțiune* exista pentru rude și uneori și vecini: „La vînzare de case sau pămînt întreba pe la neamuri și vecini. Dacă nu întreba, erau supărați. Puteau strica vînzarea cu frații, cum au făcut acum cîțiva ani la un văr al meu: „E o rușine să se bage un străin pe pămîntul moșilor“ (Inf. I.C., 82 ani, pensionar, 1972); „Se întreba pe neamuri, pe veri nu. Anunțarea se făcea la parade“ (Inf. C.C., 75 ani, muzicant. 1972)³⁷.

Ca *arvună*, se dădea de obicei o treime din sumă. Cînd cumpărătorul se răzgîndea, pierdea arvuna, cînd se răzgîndea vînzătorul dădea înapoi suma îndoită.

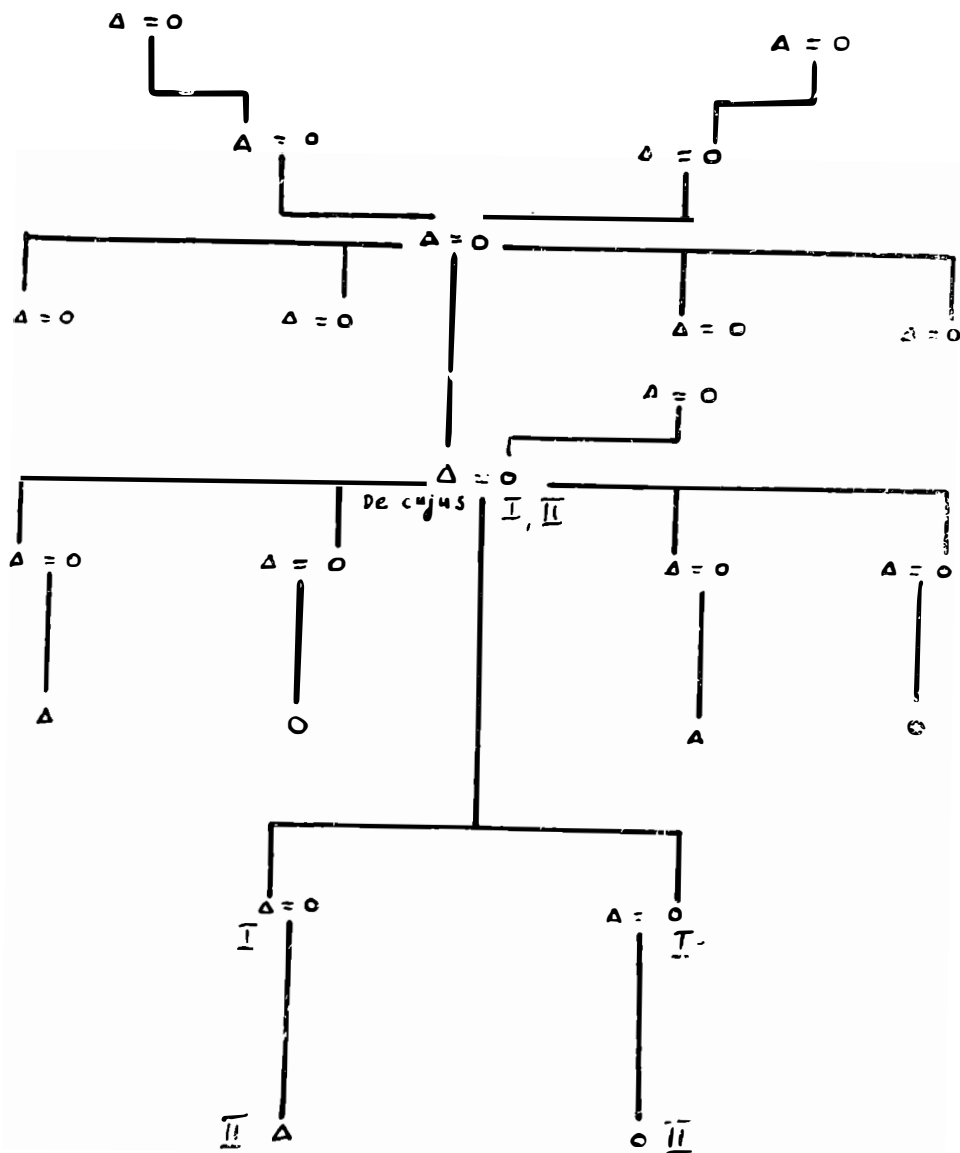
Aldămaș dădea cel ce cumpăra și așa se făcea și invoiala: „Se chema să fie la față și cîțiva prieteni ca să audă și să nu se mai stri-

34 Cf. *Tripartitum*, I. 88, § 1 și 89 pr. și § 1. Vezi și G. Plopu, *Părți alese din dreptul privat ungar*, Buc., 1923, p. 307 urm.

35 Cf. R. Vuia, *op. cit.*, p. 152 urm.

36 Cf. și răspunsurile la chestionarul Hașdeu, Bibl. Academiei R.S.R., *Arhiva Hașdeu*, ms. 3437 și 3438.

37 Cf. V. Al. Georgescu, *Preemțiunea în istoria dreptului românesc. Dreptul de protimis în Țara Românească și Moldova*, Buc., 1965.

Pl. XI. — Schema devoluţiunii succesorale.

ce tocmeala" (Inf. I.C., 82 ani, pensionar, 1972).. Dacă lucrul cumpărat avea defecte, putea fi restituit în termen de opt zile³⁸.

Vita se vindea cu căpăstrul sau cu lanț: „Dacă o dădea fără, se zicea că nu are cumpărătorul noroc de ea, deoarece vânzătorului i-a părut rău" (Inf. I.C., 82 ani, pensionar, 1972)³⁹. La rîndul său, vânzătorul „lua semn" o bucată de păr ca să nu-și vîndă norocul.

Clacă se făcea de către fete la șezători. Și astăzi bătrînii își amintesc procedeul: „Se adunau fetele de prin vecini într-o singură casă la tors, la cusut, că așa lucrau mai bine. Venea și flăcăii aici de cîntau cu fluierul. Se adunau pe rînd cînd la una, cînd la alta" (Inf. I.C., pensionar, 82 ani, 1972); „Cel care avea holdă mai multă, strîngea fetele la clacă, pregătea vînaș și muzică. După ce termina treaba, o față primea cununa de spice și mergea în sat la petrecere" (Inf. C.C., 75 ani, muzicant, 1972)⁴⁰.

În ceea ce privește *pedepsele*, dacă cineva era prins cu un lucru furat, era purtat cu el prin tot satul: „Îi punea pielea de pe vită și-l purta de-a lungul drumului. De aici și vorba: Nu m-a văzut nimeni cu piei în spate. Îl punea să strige: Ce am făcut eu să nu mai facă nimeni"⁴¹.

Ca *procedură* pentru stabilirea adevărului, se foloseau probele materiale (semnele de pe animale, părți din animalul sfîșiat de fiare etc.), martorii, dar mai ales jurămîntul care era decizoriu. Dacă se bănuia că cineva a mutat semnele de hotar, stăpînul locului făcea o cruce din două lemne împreunate, o dădea celui bănuît să o țină în mînă și să meargă cu ea pe hotarul pe care-l socotea adevărat: „Unul a jurat strîmb, că a mers pe o mejde care nu era adevărată și la cîteva zile a murit" (Inf. C.C., 82 ani, pensionar, 1972)⁴².

La rudari, în unele cazuri, și la cele cîteva familii de șetrari, se făcea jurămîntul cel mare cu luminări aprinse pe pămînt.

O procedură judiciară cu caracter privat era și descoperirea autorului unui furt prin procedeul magic al cofei cu apă, practicat la anumite ocazii de o grupă de sex feminin⁴³.

În caz de lovire sau de rănire, se făcea *răzbunare* de către victima sau de rude⁴⁴. Se ajungea însă și la *împăcare*, vinovatul recunoscîndu-și fapta și *plătind victimei* o sumă de bani: „De curînd i-a spart la unul capul ciobanii. I-a prins pascînd oile pe locul său și a vrut să prindă un zălog, însă păcurarii nu l-au lăsat. L-au lovit la cap. I-a dat în judecată și vinovații s-au legat să-i dea două mii lei" (Inf. I.C., 82 ani, pensionar, 1972)⁴.

38 Pentru comparația cu vechea Romînie, vezi răspunsul la chestionarul Hașdeu, Bibl. Aca demiei R.S.R., Arhiva Hașdeu, ms. 3437 și 3438.

39 *Ibidem*, loc. cit.

40 Cf. S. Stoian, *art. cit.*, p. 78. Vezi și mai sus, nota 8.

41 Cf. procedeul din Țara Birsei, Ța L. P. Marcu, *Vechi obiceiuri juridice în subzona Săcele*, în „Cumidava", Brașov, tov V, 1972.

42 Cf. procedeul jurămîntului „cu brazda în cap".

43 Cf. I. Chelcea, *Țigani din Romînia*, Buc., 1944, p. 173 și 177.

44 Uneori copiii primeau chiar în familie instrucțiuni în sensul folosirii violenței („Sociologie romînescă", II (1937), nr. 4, p. 177).

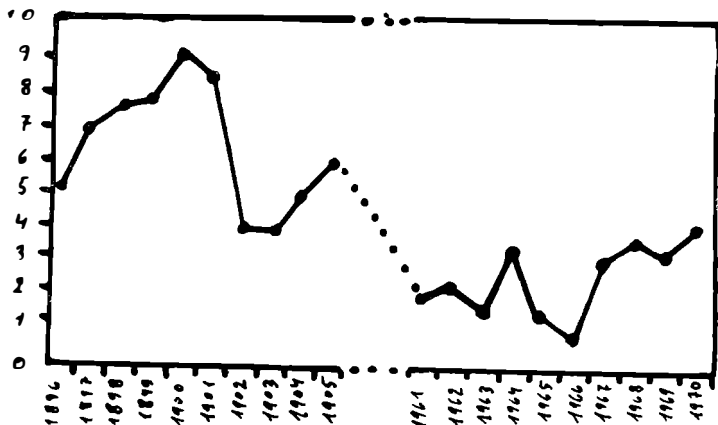
Sinuciderea era dezaprobată nu atât ca un „păcat“, ci ca o dovadă de lașitate: „A pierit netrebnic, era îngropat de-o parte unde erau dobitoacele“ (Inf. C.C., 75 ani, muzicant, 1972)⁴⁵.

Opinia publică juca un rol deosebit în aprecierea dată comportării în sat. Grupele de vîrstă ale flăcăilor și fetelor se făceau purtătorii de cuvînt ai obștei la diferite petreceri, supunînd batjocorei pe cei ninoși sub formă de strigături la joc⁴⁶.

În ceea ce privește *raportul dintre comunitățile sătești*, căsătoriile nu se făceau decît între tinerii din satele grănicerești, ca să nu între persoane străine în dreptul la pășunile din munți: „Așa a fost pînă în 1917. Dar se temea ca să nu rămînă fata fără zestre, s-o vîndă gînerule zestre în alt sat și apoi s-o trimită pe fată acasă la părinți. E o rușine să dea fata după un străin. E o rușine și pentru întregul sat“ (Inf. I.C., 82 ani, pensionar, 1972)⁴⁷.

Flăcăii din sat nu dădeau voie să umble fata cu un băiat din alt sat, ajungîndu-se și la bătaie. Cînd lua pe cineva din alt sat nu închideau drumul și nu cereau răscumpărare, însă flăcăul cu care a vorbit „făcea un gest, îi dădea fetei să bea sau altfel“. (Inf. V.I., muncitor, 1972, pl. XII, 32 ani)⁴⁸.

Străin era considerat orice persoană din afara satului. *Veneticul* era socotit „adus de apă“.

Pl. XII. — Evoluția cazurilor de căsătorii cu persoane din alte localități în deceniul șapte al sec. XX (în procentaj față de totalul căsătoriilor).

45 L. Dănilă, „Toată situația“ unui fierar din Șanț în „Sociologie românească“, an III (1930), nr. 1-6, p. 224.

46 Iată un exemplu: „Mîndra mea de mîndră mare/Nici obele-n cisme n-are/Și se-ncălță cu hirtie/Ca să-mi fie dragă mie“ (I. Cazan, *Strigături din Șanț*, în „Sociologie românească“, an I (1936), nr. 7-9, p. 31). Altelei satira lua forma unui duel verbal între grupa flăcăilor și a fetelor: „Am o mîndră albă tare/Ca fundul la căldare/Am o mîndră ca de domn/Ca și fundul la ciau/Am nădejde c-a albi/Di-odată cu bgivollii“. La care fetele răspund: „Bade pe obrazul tău Pus-ai pudăr de un leu/Nu știu cum dracu l-ai pus/Pe grumaz nu ți-o ajuns“ (C. Brăiloiu, s.a., art. cit., p. 19).

Străinul care cerea găzduire peste noapte era bine primit, dar „sub pază“, „cu lampa aprinsă“, că „nu se știe ce gânduri are și dacă este om cinstit“ (Inf. I.C., 82 ani, pensionar, 1972); „Îl cerceta dacă avea dovezi bune, dacă îl cunoștea il primea la masă“ (Inf. C.C., 75 ani, muzicant, 1972).

La baza acestor vechi obiceiuri juridice stătea ideea de *dreptate* care era tot una cu realizarea „egalității“ între oameni: „Dacă faci egalitate, înseamnă că faci și dreptate“ (Inf. I.C., 82 ani, pensionar, 1972). Dreptatea, la rîndul ei, nu se poate realiza fără *cinste*, care înseamnă „purtare cuvîntoasă, cineva care are omenie, se ține de cuvînt“ (Inf. I.C., 82 ani, pensionar, 1972)⁴⁷.

Ca fenomen sociologic, vechile obiceiuri juridice au avut și la Șanț importanța și rolul lor bine precizat de-a lungul vremurilor, apărînd în anumite condiții ale vieții sociale, iar existența lor fiind condiționată de însăși existența acelor împrejurări. Dezvoltarea societății le-a făcut să capete un caracter istoric tot mai pronunțat, rămășițele lor fiind în vremea noastră pe cale de rapidă disoluție.

Totuși principiile care le-au stat la bază — *perfecta concordanță dintre drept și dreptate*, dintre viața individuală și cea colectivă — au fixat un ideal pe care societatea noastră își propune să-l realizeze pe treaptă mai înaltă, în cadrul sistemului de drept socialist, care reprezintă, în forma lui cea mai evoluată, voința întregii societăți⁵⁰.

47 „Conform regulamentului grăniceresc, în timpul cît a existat regimentul, nu era permis străiniilor să se așeze în comună. Odată cu desființarea regimentului (1851 — n.n.), această dispozițiune ne mai fiind în vigoare, au venit în comună săteni originari din comunele învecinate, precum și străini necultivatori de pămînt“ (I. Jivan, *Evoluția proprietăților din comuna Șanț*, în „Sociologie românească“ an III (1938), nr. 7—9, p. 349. Vezi și V. Onișor, *Legile grănicerilor năsăudeni*, Cluj, 1900. După desființarea regimentelor grăniceresti, evoluția căsătoriilor cu persoane din alte localități a fost următoarea la Șanț:

Anul	Bărbați	Femei
1851—1880	37 ⁰ / ₀	12 ⁰ / ₀
1881—1900	36 ⁰ / ₀	11 ⁰ / ₀
1901—1910	34 ⁰ / ₀	9 ⁰ / ₀
1911—1920	24 ⁰ / ₀	1 ⁰ / ₀
1921—1935	26 ⁰ / ₀	3 ⁰ / ₀

(R. Cressin, *art. cit.*, în „Sociologie românească“, an I (1936), nr. 7—9, p. 55).

48 Așa cum remarca și vechea anchetă sociologică „bărbații veniți din alte sate pentru a se căsători în comuna Șanț sînt mult mai numeroși decît femeile, acest grup a format peste $\frac{1}{3}$ din totalul căsătoriților în anii anteriori Unirii și s-a menținut la $\frac{1}{4}$ în ultima perioadă; în același timp grupul fetelor provenite din alte comune formează numai $\frac{1}{10}$ din total în prima perioadă și chiar 2% în cea din urmă“ (R. Cressin, *art. cit.*, în „Sociologie românească“, an I (1936), nr. 6, p. 15).

49 Cf. și L. Marcu, *Obicei, dreptate și justiție în concepția populară*, comunicare la Asociația juriștilor, decembrie 1971.

50 Cf. I. Demeter și I. Ceterchi, *Introducere în studiul dreptului*, Buc. 1962, p. 282.

ANCIENNES HABITUDES JURIDIQUES DU VILLAGE DE ŞANŢ

RÉSUMÉ

Basé sur des recherches sociologiques, l'auteur présente d'anciennes habitudes juridiques qui réglèrent la vie sociale et économique des habitants du village de ŞanŢ du département de Bistriţa Năsăud.

Plusieurs de ces habitudes : le mariage, le droit à la préemption, les punitions, les dirigeants du village, ont une longue évolution historique, mais aujourd'hui avec la modernisation de la vie des villages, elles sont entrées dans une rapide phase de disparition.

Un phénomène digne d'être relevé, ayant des implications historiques plus larges, est l'opposition décisive des habitants des villages de frontière — dans notre cas ŞanŢ — à la pénétration des „étrangers" spécialement par le mariage ou par d'autres voies.

Dans cette opposition il faut voir le désir des habitants de ces endroits de frontière de ne pas diminuer leurs allègements accordés par la Cour de Vienne, qui y était intéressée.